

Több mint statisztika

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár a közszolgáltatásban

A KSH Könyvtár és Levéltár alapításának ideje 1867, a kiegyezés éve. A kiegyezés a Habsburg Birodalmat polgári alkotmányos monarchiává alakította át, és kijelölte benne Magyarország önállóságának kereteit. A statisztika a Földművelés-, ipar- és kereskedelmügyi Minisztérium hatáskörébe került. Minisztere, Gorove István Keleti Károlyt bízta meg 1867-ben a Magyar Hivatalos Statisztika megszervezésével. Keleti Károly még ebben az évben szorgalmazta egy saját, önálló statisztikai szakkönyvtár létrejöttét. 1869-ben indítványozta a hazai államtudományi és statisztikai munkák kötelezpéldányként való biztosítását is a könyvtár számára.

Findura Imre volt az első könyvtárnoka, aki 1871-től 1907-ig, 36 éven át volt a Statisztikai Hivatal könyvtárának vezetője. Ő készítette el a könyvtár első címjegyzékét, „könyvlajstromát” 1872-ben. Nevéhez fűződik a könyvtár első nyilvános, nyomtatott szakkatalógusának elkészítése is, amely 1885-ben jelent meg.

Törvényi háttér

A statisztikai kiadványok gyűjtésének és a könyvtár létrehozásának igénye és szükségessége már a kezdetektől törvényi támogatást kapott.

Keleti Károly 1869-ben készített országos statisztikáról szóló törvényjavaslata 7. §-a így fogalmaz: „A statisztikai hivatal használatára külön szakkönyvtár alapítatik, melynek számára a hazai kiadók minden általuk kiadott államtudományi és statisztikai munkából egy kötelezpéldányt szolgáltatnak.”

Az 1874-es statisztikai törvény szorgalmazta a cserekapcsolatok kialakítását a külföldi statisztikai hivatalokkal.

Az 1897. évi 35. tc. meghatározó a könyvtár életében, kötelezpéldány-gyűjtési joggal ruházta fel a könyvtárat, amit megerősítettek 1929-ben, 1952-ben és 1997-ben. A gyűjtési jogkör kiszélesedése a hivatal könyvtárát a legnagyobb országos könyvtárak sorába emelte, sőt ma már az intézmény Európa egyik legrégebbi és állományát tekintve legnagyobb statisztikai gyűjteménye.

Ez a joganyag hangsúlyozta a könyvtár nyilvános jellegét, ennek értelmében a könyvtár 1897 óta nyilvános. Az 1898. évi 20. törvénycikk előírta a Magyar Hivatalos Statisztika intézménye számára az önálló épület létrehozását, benne könyvtári célokat szolgáló helyiségekkel. Még ebben az évben teljesült a könyvtári előírás, a Központi Statisztikai Hivatal és könyvtára a jelenlegi helyére költözött.

A Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának fejlődését biztosító jogszabályok betetőzésként a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 1929: XI. tc. a könyvtárat teljes körű kötelezpéldány-jogosultsággal ruházta fel, miniszteri indoklásában hangsúlyozván, hogy: „...A nemzeti kultúra szempontjából nagyfontosságú nyomdatermékeknek a legnagyobb teljességben csak egyetlen példányban való gyűjtése szerencsétlenség (tűzeset, stb.) esetében pótolhatatlan veszteséget okoz s ezért szükséges, hogy a magyar szellem mindenmű termékeinek gyűjtése két-két különböző helyen elhelyezett példányban történjék. Az eddigi gyűjtést kizárólagosan végző Széchényi Könyvtár mellett második gyűjtőhelyül a Statisztikai Hivatal Könyvtára a legalkalmasabb...”

E törvény, illetőleg ennek végrehajtása tárgyában kiadott 9300/1935. III. VKM. sz. rendelet értelmében a Központi Statisztikai Hivatal könyvtára muzeális jelleget nyervén, jelentőségére nézve az ország második könyvtárává emelkedett, s a hivatalos statisztikai szolgálatról szóló 1929: XIX. tc. alapján a Hivatal valamennyi tárca ügykörébe nyúló feladataira tekintettel, a hivatallal együtt a kereskedelemügyi minisztertől a miniszterelnök legfőbb felügyeleti hatósága alá került.*

1938-ban 200 ezer pengő rendkívüli kiadás-előirányzatot kapott új könyvtárpalota építéséhez telek vásárlására, de új könyvtár építésére már nem került sor, mert a háború közbeszólt.

1972-től a könyvtár neve KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény értelmében könyvtárunk országos szakkönyvtár.

A könyvtár gyűjtőköre

Teljességre törekvően gyűjtjük a magyar, válogatva a külföldi statisztikai és demográfiai szakirodalmat. A szerzeményezésnél kiemelt fontosságú a közgazdaságtudomány, a szociológia, a politika és a jog, valamint az összes tudományterület gazdasági és statisztikai vonatkozású irodalma. Jelentős állománycsoport a történelem és informatika, kötelezpéldány-jogosultságunknak köszönhetően a klasszikus és a kortárs magyar és világirodalom, a helytörténet, a néprajz, a vallás- és egyháztörténet, a sport, a könyvtártudomány és a művészetek irodalma és valamennyi tudományterület alapvető kézikönyvei.

A könyvtár gazdag állományában a könyvek mellett gyűjteményünk fontos részei a folyóiratok, a térképek, a kéziratok, a muzeális értékű dokumentumok (1867 előtti publikációk), a miniatűr dokumentumok és az egyre gyarapodó számban megjelenő elektronikus kiadványok.

* Dr. Ajtay Kálmán: Adalékok a Központi Statisztikai Hivatal könyvtára történetéhez (1867–1944). A KSH könyvtárának évkönyve, 1956–57. Bp. 1958. 57–73. p.

A könyvtár állományának alakulása

A nyitó állomány 1867-ben, a könyvtár alapításának évében 150 kötet volt. Keleti Károly adományozása révén. 1879-ben 10 552, 1890-ben 44 ezer, 1900-ban pedig már 80 700 kötetre bővült a könyvtár állománya.

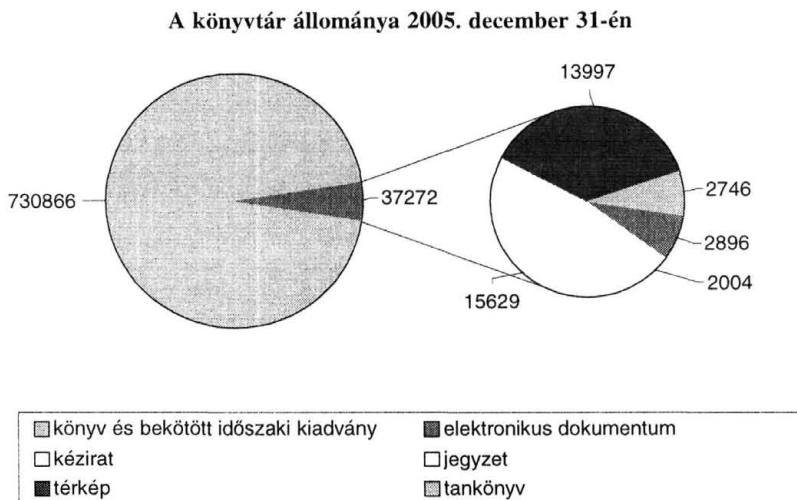
A XIX. századi könyv- és folyóirat-gyarapodás lényegesen szerényebb mértékű, mint a XX. századi.

Az 1951-ben mutatkozó visszaesést, a csaknem 100 ezerrel kevesebb dokumentumszámot az magyarázza, hogy a II. világháború alatt bombatalálat érte a hivatal épületét, a könyvtár is megrongálódott. 1951 óta a gyarapodás mértéke egyenletes és folyamatos.

Az 1990-es évektől a könyvpiac kiszélesedése miatt is, elsősorban a köteles példányokból származóan a gyarapodás ugrásszerű emelkedése figyelhető meg.

A könyvtár állománya 2005. december 31-én 768 138 állományi egység. Ebből 730 866 db a könyv és bekötött időszak kiadvány, egyéb 37 272 db, aminek nagyobb része térkép és jegyzet (lásd 1. grafikon).

1. grafikon

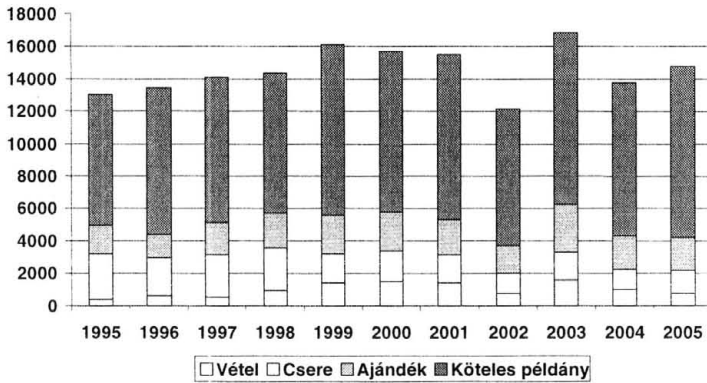

A könyvtár napi munkájában a gyűjtemény megkülönböztetett fontosságú részét képezik a statisztikai évkönyvek és évkönyv jellegű kiadványok. Ezek nálunk az időszak kiadványok dokumentumtípus fogalomkörébe tartoznak, ami markánsan megkülönbözteti a KSH könyvtárának állományát más hazai könyvtárakétól.

A könyvtár dokumentumállományának gyarapodása átlagosan évi 15 és fél ezer darab. Ebből jelentős gyarapodást jelentenek a magyar dokumentumoknál a KSH kiadványai mint ajándék, valamint a köteles példány, a külföldieknél pedig a csere dominál (lásd 2. grafikon).

Számszerűsítve a fentieket: 1995 és 2005 között vétel útján 11 005 kötet, cserével 21 453, ajándékozás révén 23 031 és kötelespéldány-szolgáltatással 104 227 darab dokumentummal gyarapodott a könyvtár.

A könyvtár állományának forrásai

Cserekapcsolatok

A könyvtár állományának alakulásában jelentős szerepe volt és van a nemzetközi kapcsolatok kiépítésének. Az erre vonatkozó első törvényi jóváhagyás 1929-ből való. A miniszterelnök 1929. évi 3600. rendeletének 14. §-a a cserekapcsolatokhoz szükséges kiadványmennyiség felhasználását a Hivatal elnökének hatáskörébe sorolta. 1929 és 1946 között a nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően 16.753 kötettel gyarapodott a könyvtár állománya. A második világháborút követően számottevő emelkedés jelentős késéssel, csak 1953-tól indult meg.

1957-ben mintegy húsz nemzetközi intézménnyel és 48 országgal, közülük több ország (Egyesült Államok, Ausztria, Belgium, Brazília, Csehszlovákia, Franciaország, Hollandia, Japán, Lengyelország, Nagy-Britannia, NDK, NSZK, Norvégia, Olaszország, Svájc, Svédország, Szovjetunió) egynél több könyvtárával. 1985-ben 418 külföldi intézménnyel, illetve statisztikai hivatallal vagy annak könyvtárával jött létre cserekapcsolat.

Jelenleg a világ több mint száz országával és az ismert nemzetközi gazdasági és politikai szervezetekkel kialakított, folyamatosan fenntartott kapcsolat eredményeként a külföldi szakirodalom beszerzését jelentős arányban a több mint négyszáz cserepartner biztosítja. (Közöttük az ENSZ, az OECD, az Európai Unió, a FAO, a GATT, a Világbank stb.) A világ számos országának hivatalos, nemzeti statisztikai évkönyvei megtalálhatók könyvtárunkban. A külföldi cserekapcsolatok a KSH és a könyvtár kiadványaira épülnek, amelyek egyben elősegítik Magyarország jobb megismerését külföldön.

Az állomány feltárása

Az első címjegyzékeket, könyvrajstromokat, mint említettem, Findura (Farkasfalvi) Imre, a Hivatal első könyvtárnoka állította össze.

1898-ban jelent meg a könyvtár szakkatalógusa, *A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Nyilvános Könyvtárának és Térképgyűjteményének címjegyzéke*. A következő nyomtatott katalógus 1915-ben jelent meg *A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Nyilvános Könyvtárának könyvjegyzéke* címmel.

Az 1933 és 1956 közötti állomány hivatalos és nem hivatalos statisztikai és egyéb anyagát negyedéves „cédulákon” (amelyek inkább lapoknak nevezhetők) dolgozták fel. Az 1946 és 1956 közötti időszak nem statisztikai tárgyú állománya szabványos kartonokon került feldolgozásra. 1947-től jelentek meg könyvtárunkban a hagyományos katalóguscédulák. 1955-ben megkezdődött a külföldi kiadványcseré és a vásárlás útján beérkezett könyvek gyarapodási jegyzékeinek összeállítása. 1956-ban megkezdődött a külföldi folyóiratok bibliográfiai feldolgozása. 1957-ben egyesült a könyveket és folyóiratokat feltáró két kiadvány. *Külföldi könyv- és folyóiratcikk bibliográfia* címmel negyedévenként jelent meg. 1958-tól a külföldi statisztikai irodalom bibliográfiai feldolgozása kezdődött meg.

Katalógusaink

Katalógusaink hűen tükrözik, hogyan fejlődött a könyvtár alapításától napjainkig, hogyan jutottunk el az első könyvlajstromtól az internetig.

1990-ig tartott a cédulakatalógusok építése. Csak 1960 és 1993 között épült ETO-katalógus, ugyanis 1960 előtt nem volt a könyvtárban használatos az ETO.

1989-től egy magyar fejlesztésű program, a TEXTAR működése kezdődött el, még ebben az évben kiépült egy lokális hálózat, majd 1990-től lezárult a cédulakatalógusok kora. A számítógépek megjelenése a könyvtár életében mérföldkő volt, de új, minőségi változást 2002-ben az OLIB jelentette. Azóta az OLIB integrált könyvtári rendszerben történik a feldolgozás, a katalógizálás.

Informatikai fejlesztések

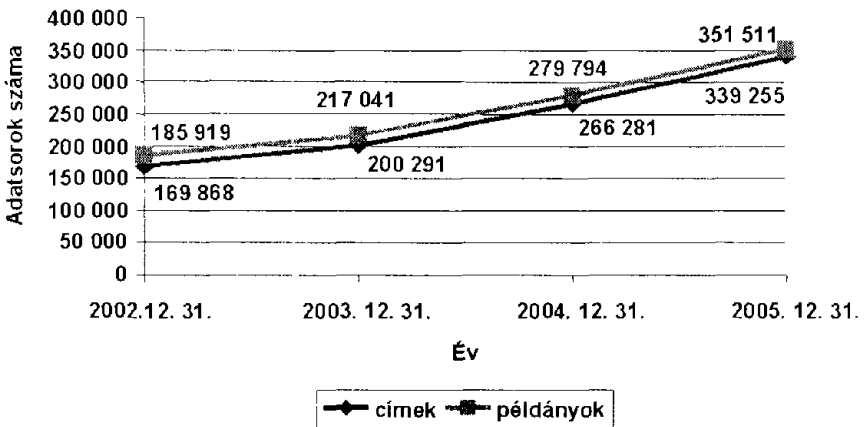
1977-ben történtek az első lépések az informatikai fejlesztésben a TEXTPAC nevű saját adatházis építésével, amely 75 hazai és 150 külföldi folyóirat cikkeit tárja fel, ebben lehetőség van szerző, cím és tárgyszó szerinti keresésre. Ezt követően a fentebb említett TEXTAR próbamunkái 1989-ben kezdődtek el. 1990-ben indult meg a számítógépes feltárás. De a TEXTAR-ral internetkapcsolatra nem volt lehetőség, egymástól függetlenül épülő adatházisok miatt többszörös keresésre volt szükség. 2000-ben könyvtárunk 60 PC-ből és egy önálló szerverből álló Windows 2000-es gépparkot kapott, Pentium III-as, CD-vel ellátott HP-gépek, nyomtatók, szkennerek és kétprocesszoros szerver tette lehetővé a modern, számítógépes integrált rendszerben dolgozó könyvtár kialakítását. 2001 decemberében született döntés az integrált számítógépes rendszerre való átállásról. A könyvtár az OLIB 7.1-es verziójának beszerzése mellett döntött, amely a hivatal anyagi támogatásával valósult meg. 2002-ben elindult a fejlesztés, a rendszer tanulása, a modulok bevezetése. A konverzió több mint 100 ezres nagyságú dokumentumállomány átkonvertálását jelentette a TEXTAR-ból az OLIB-ba. 2003-tól valamennyi munkafolyamat végzése az OLIB integrált könyvtári rendszerrel történik. 2003. december 10-én kilép-

tünk a világhálóra, elkészült a honlapunk (<http://lib.ksh.hu> vagy <http://konyvtar.ksh.hu>). Így a széles nagyközönség, illetve a szakma számára is elérhetővé vált adatbázisunk.

Ez tette lehetővé szolgáltatásaink bővítését, az új korszerű eszközökkel a különböző adatházisokból való szolgáltatást és tartalomszolgáltatást (lásd 3. grafikon).

3. grafikon

A könyvtár állománya a számítógépen,
az OLIB rendszerben

A cím és a példány száma nem nagyon tér el egymástól, ez azt mutatja, hogy szinte minden dokumentumból csak egy példány van a könyvtárunknak.

További feladatok várnak még ránk, mindenekelőtt a teljes könyvtári állomány számítógépre vitele. Tervezzük a szolgáltatások bővítését egyéb területeken is, elsősorban az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer tagjaként a könyvtárközi kölesönzés terén. Szeretnénk, ha a mi adatbázisunk is része lenne az ODR adatbázisának. Mivel az OLIB integrált könyvtári rendszer bevezetésével könyvtárunk alkalmassá vált szabványos HUNMARC rekordok átadására, lehetőségünk nyílt közös adatbázisokhoz, így a MOKKA adatbázishoz való csatlakozásra is. Ezért indulunk a 2004. évi informatikai pályázaton, amely a MOKKA adatbázis kibővítését célozta. A pályázaton nyert támogatás révén lehetőségünk nyílt a csatlakozásra, és 2005 márciusában sikeres feltöltési tesztet végeztünk a MOKKA teszt adatbázisába. Jelenleg a MOKKA-kompatibilitás biztosítása érdekében javításokat végzünk az állományunkban. Ezt követően feltöltjük a retrospektív adatokat, majd az új tételleket on-line módon folyamatosan küldjük a MOKKA adatbázisba.

Ugyancsak a fenti informatikai pályázat révén valósítottuk meg a KSH Régióigazgatóságok könyvtárainak számítógépes összekapcsolását a központi könyvtár adatbázisával OLIB kliensek segítségével.

A könyvtár digitalizálási terve

A könyvtár stratégiai tervében a rekatalogizáláson (a dokumentumok visszamenőleges számítógépes katalogizálásán) túl kiemelt hangsúlyt kapott a digitalizálás. Digitalizálási tervünkben megfogalmaztuk, melyek azok a legfontosabb szempontok, amelyek alapján fontossági sorrendet állítunk fel a történeti és szakmai értékek, a jelentős statisztikai értékek megőrzése, értékes anyagok rongálódásának csökkentése, a hozzáférési lehetőségek növelése érdekében.

Első helyet kaptak a magyar helységnévtárak és előzményeik, amelyek egy része a „24. óra” IHM-pályázaton nyert összegből került digitalizálásra. az 1873–1913-as évek helységnévtárai, összesen 12 kötet, 16 ezer oldal, amely kötetek már az interneten is elérhetőek. Pénzforrás esetében tervezzük a további kötetek digitalizálását is.

Adatbázisaink

A könyvtár informatikai fejlesztése tette lehetővé, hogy a korszerű számítógépes szakirodalmi tájékoztatásba mi is bekapcsolódjunk, és nálunk is elérhetőek legyenek jelentős adatbázisok. Ezek közül szeretnénk néhányat röviden bemutatni.

- *OLIB*, a könyvtár on-line katalógusának építését szolgáló integrált könyvtári rendszer, az 1990-től állományba vett összes dokumentumot, a folyamatosan rekatalogizált anyagot, valamint a kéziratok és jegyzetek teljes állományát tartalmazza.
- *TEXTPAC*, a könyvtár saját fejlesztésű folyóiratcikk-adatbázisa.
- *Külkereskedelmi adatbázis*, 1992-től dolgozza fel hazánk külkereskedelmi forgalmát. Közli az export és az import mennyiségi és értékadatait, vámtarifaszám szerint konkrét termékre lebontva.
- *JSTOR* adatbázis, on-line elérhető, az amerikai egyetemek és a Mellon Alapítvány támogatásával épül, jelenleg 23 témakörben. 237 angol nyelvű folyóirat teljes szövegének elérését és betöltését teszi lehetővé. Ingyen hozzáférhető.
- *Observer*, internetes figyelő, kulcsszavas kereséssel tájékozódhatunk a magyarországi időszaki kiadványokról.
- *Statisztika*, saját fejlesztésű adatbázis. A hazai napi- és hetilapokban, folyóiratokban megjelent statisztikai adatokat aktualizálva tartalmazza, feldolgozza a statisztikai és demográfiai szakfolyóiratokat.
- *ECONLIT* a világ közgazdasági szakirodalmának válogatott bibliográfiája. 1969-től napjainkig.
- Az EBSCO Publishing *EBSCOhost* nevű szolgáltatása bibliográfiai és teljes szöveű adatbázisokat kínál.

Kiadványaink

A könyvtárban évtizedek óta folyik publikációs tevékenység. A kiadványok közül a legismertebb sorozatok a történeti statisztika témakörében jelennek meg:

- *Nagy magyar statisztikusok műveinek válogatott bibliográfiája;*
- *Történeti statisztikai füzetek;*
- *Történeti statisztikai tanulmányok;*
- *Magyarország történeti helységnévtára;*
- *A Statisztikai Hivatal elnökei;*
- *Közgazdasági Nobel-émlékdíjasok;*

Kiadványaink közül kiemelném a *Magyarország történeti helységnévtárát*. Fügedi Erik történész irányításával 1972-ben kezdődtek el a történeti Magyarország területét magába foglaló, az 1773–1808-as éveket átfogó állapotot tükröző helységnévtárak összeállításának munkálatai. Eddig a sorozatban 18 kötet jelent meg. a legutóbbi 2005-ben látott napvilágot a *Bács megye* című kötet.

A könyvtár stratégiai terve 2005-től 2008-ig

A könyvtár stratégiai fejlesztési tervének készítésénél figyelembe vettük, hogy a terv összhangban legyen a KSH (mint fenntartó) irányvonalával, és a könyvtári szakmai felügyeletet gyakorló Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2007-ig szóló stratégiai tervével, valamint az Informatikai és Hírközlési Minisztérium által készített *Magyar Információs Társadalom Stratégiája* (MITS) című anyagban megfogalmazott főbb elvekkel.

A könyvtár Alapító Okiratában, valamint a Szervezeti és Működési Szabályzatában jóváhagyottak alapján az alábbi feladatokat kell ellátnia könyvtárunknak:

Mint országos szakkönyvtár

- a hazai statisztikatudomány szakirodalmi bázisának folyamatos fejlesztése, ennek érdekében a külföldi szakirodalmi cserekapcsolatok ápolása;
- a statisztikával kapcsolatos tudományos és gyakorlati információs igények naprakész kielégítése;
- a könyvtári állomány korszerű számítógépes feltárása;
- a statisztika és határtudományai körében a könyvtári állományon alapuló összeállítások, tanulmányok, bibliográfiák folyamatos megjelentetése;
- hatékony külföldi és hazai szakkönyvtári együttműködés elősegítése.

Mint köteles példányra jogosult és közművelődési feladatokat is ellátó könyvtár:

- állománya és kötelespéldány-jogosultsága alapján a legszélesebb olvasói igények kielégítése;
- a teljes, komplex könyvtári munkafolyamat naprakész megszervezése, a leghatékonyabb könyvtári információs szolgáltatások kialakítása, továbbfejlesztése érdekében könyvtári együttműködés kialakítása hasonló jellegű hazai intézményekkel.

Stratégiai kulcsterületek:

- teljes körű minőségbiztosítás, teljesítményértékelés;
- állománymenedzsment és az OLIB adatbázis fejlesztése, rekatalogizálás;
- információs technológia, hálózat kiépítése, országos szervezetekkel való együttműködés;

- könyvtárközi kapcsolatok fejlesztése;
- együttműködés a tájékoztatásban és adatszolgáltatásban;
- régiós igazgatóságok könyvtári hálózatának kiépítése;
- értékőrzés: állományvédelem – digitalizálás, restaurálás, kötészet;
- olvasószolgálat, tájékoztatás;
- oktatás, életen át tartó tanulás támogatása;
- a könyvtár szervezeti átalakítása a stratégia tervidőszakában;
- a könyvtár építészeti és raktári adottságainak javítása, átalakítása.

Összegzés

A könyvtár tevékenységében további fontos feladatnak tartom a kutató tevékenység támogatását, elsősorban a történeti statisztikai és statisztikatörténeti kutatásokat, viszont könyvtárunk elsődleges feladata a könyvtárba beérkező dokumentumok feldolgozása, feltárása, és ezekből a dokumentumokból a legmodernebb technika segítségével a tudásalapú társadalom alapintézményeként az információhoz, ismeretekhez a felhasználóit hozzájuttatni, a dokumentumokat a legszélesebb körben hozzáférhetővé tenni. Az 1867-ben alapított KSH Könyvtár és Levéltár gazdag gyűjteményével, a legfejlettebb informatikai eszközök segítségével, szakképzett munkatársai által, az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer tagjaként teljes állományából történő szolgáltatással áll az olvasók, a felhasználók rendelkezésére.

Nemes Erzsébet

A könyvtárak és az elektronikus információszabadság

Közérdekű adatok
az egészségügy területén közfeladatot ellátó szervek
honlapjain

Mit jelent az elektronikus információszabadság?

1. A hatóságok bizonyos adatokat maguktól is kötelesek elektronikus úton közzétenni.
2. A polgárok közérdekű adatigényeit elektronikus úton elégítik ki.
3. A dokumentumokhoz való hozzáférés érdekében a dokumentumok adatbázisát, nyilvántartását elektronikus úton hozzáférhetővé teszik.

Ennek a három pontnak az érvényesülése érdekében született meg a törvény.